

Яременко М.В., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії; керівник Науково-дослідного центру «Спадщина Києво-Могилянської академії».

Про поховання гетьмана Петра Сагайдачного (коментарі)

Твердження про поховання Сагайдачного десь на території сучасного першого кампусу НаУКМА є достатньо достовірним. У «Віршах на жалібний погреб» гетьмана 1622 р. вказано, що той, «живота доконав, при церкві Братській чесно в Києві похован». Поменник Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря XVII ст. теж містить запис, що Сагайдачний «похований при церкві школи словенської в місті на Подолі чесно, в дому братства церковного». Цю інформацію – про поховання у Братському монастирі чи навіть при його соборній церкві – згодом повторюють козацькі літописи Граб'янки та Величка наступного століття.

Отож, близька до часу поховання гетьмана інформація достатньо неконкретна – тіло покладено при Братській церкві на Подолі, там де знаходилися «школи» (тобто пізніший Могилянський колегіум). Неконкретність інформації у тому, що ми не знаємо, де достеменно був Братський храм. І загалом погано знаємо про чіткі межі локалізації Богоявленського монастиря, «шкіл» та інших будівель, про те, яку саме територію вони займали у 1622 р. і наскільки відтоді мінялися чи не мінялися, адже перші відомі більш-менш детальні описи обителі датовано аж другою половиною XVIII ст. Що ж стосується первісної дерев'яної церкви (а, можливо, навіть не первісної, а вже якоїсь перебудови, адже вік дерев'яних храмів був недовгим і є свідчення про шкоду церкві від пожеж 1658 та 1665 р.), то її розібрали у 1690 р. Замість дерев'яного, було споруджено кам'яний собор за підтримки Мазепи, який проіснував до 1930-х рр. Без відповіді залишаються питання:

- чи новий собор будували на місці старого?
- навіть якщо будували на тому самому місці, то наскільки фундаменти кам'яного собору були більшими за розміри попередньої церкви?
- що означає свідчення джерел про поховання Сагайдачного «при церкві» (з якого боку? чи вже був при храмі цвинтар з огляду на кількарічний вік існування монастиря і церкви? Якщо був, то чи співпадала його локація зі зруйнованим за радянської влади некрополем, відомим за описами XVIII ст.?)

Без відповіді на ці питання (а їх неможливо дати на основі відомих нині джерел) пошук могили Сагайдачного (якщо уявити, що вона збереглася) передбачає розкопки на майже всій території першого кампусу із руйнуванням кількох будівель. По-суті, це не наукове завдання.

Складнощів додає і той факт, що ми не маємо свідчень XVII-XVIII ст. із самого монастиря й Академії про місце поховання Сагайдачного. Викладачі і монахи часто вказують на гетьмана, як фундатора шкіл, як точку відліку власної історії. Водночас, вони ніколи не вказують на його могилу (ні в історичних екскурсах, ні в описах території). Це означає, що вже у другій половині XVII ст. в монастирі не було сліду поховання (вірогідно, його знищено під час Руїни і руйнувань на Подолі – тут можемо тільки гадати).

Ідея про те, що Сагайдачний може бути похований у склепі всередині нового собору, достатньо пізня. Її зафіксував (чи й запропонував) у 1920-х рр. професор Київської духовної академії Петро Кудрявцев. Його рукопис із цією дуже обережною ідеєю (автор сам вказав, що «це тільки припущення», яке потребує аргументації) було опубліковано щойно у 2017 р. Кудрявцев переповідає чутки невказаної особи. Мовляв, у 1878 чи 1879 рр. у Богоявленському соборі міняли підлогу і виявили під нею склепи із двома похованнями. Одне належало духовній особі, інше – це був кам'яний гріб, який ніхто не відкривав. Монахи буцімто вирішили тримати відкриття склепів у таємниці і нікому не повідомляти. Наскільки ці чутки були достовірні - невідомо. Чи могли склепи нового собору належати ще старому - дуже сумнівно. Зрештою, у свідченнях XVII ст. про поховання гетьмана йдеться про погребіння не в церкві, а «при церкві». Як би там не було, але невідкритий гріб із підпілля Богоявленського собору, виявлений в останній третині XIX ст., за чутками, переказаними Кудрявцевим, знаходився з лівого боку (отож, на нині забудованій території). Водночас, у 1920-і рр. маємо й оприлюднені припущення, що Сагайдачного поховали «під» старою ще дерев'яною церквою. На це без жодних джерельних доказів вказано, наприклад, у відомому виданні ВУАН «Київ. Провідник» 1930 р.

У другій половині XX ст. колишня Києво-Могилянська Академія остаточно перетворюється на символ величного українського минулого, репрезентанта культурних та інтелектуальних звершень українців. Найвірогідніше, тоді ж виникає версія про існуючу могилу Сагайдачного. Коли у 1960-х рр. стало відомо про плани перебудови старого академічного кампусу, на його захист стала українська інтелігенція (зокрема історики) та студентство. У листі студентів КПІ проти архітектурної руйнації, як один з аргументів на користь збереження історичної пам'ятки, згадано про поховання Сагайдачного: «Його могила (на жаль, досі не упорядкована) знаходиться поблизу старого корпусу академії». Вочевидь, йдеться про те місце, яке як монастирський цвинтар достатньо чітко вказано ще в описі монастиря 1781 р., а саме – ліворуч від входу через дзвіницю; далі за цвинтарем йшов Староакадемічний корпус. В описі 1781 р. ні про яку могилу Сагайдачного не йдеться. Невідомо, з якого часу функціонував згаданий монастирський некрополь, а от припинити поховання на ньому мали б у 1770-х рр. Ця уявна локація, сконструйована радше як необхідне для українців «місце пам'яті» в радянський час, нині перебуває під будівлею, що її було споруджено як їдальню Вищого військово-морського політичного училища. За спогадами

клян, перед зведенням споруди у невідомому напрямку було вивезено землю із рештками поховань.

Тобто, найвірогіднішим місцем поховання Сагайдачного залишається велика локація, де зараз розміщено перше академмістечко НаУКМА, зокрема це можуть бути забудовані території. У різний час під впливом різних обставин (але не наукових аргументів!) висловлювалися різні здогадки про локалізацію могили. Донині, втім, немає доказових даних про конкретне місце, яке б заслуговувало на пошуки поховання гетьмана.